

II. MUWATALLİ'NİN MÜHÜRLERİ ÜZERİNE GÖZLEMLER

HATİCE GONNET

II. Muwatalli'nin yedi mühür baskısı elimize geçmiştir¹. Bunlardan ikisinin diğer kral mühürlerinden farklı olmamalarına karşın², geriye kalan beş mühür baskısı özgünlüklerinden ötürü çok ilgi çekmişlerdir (Lev. 1): Örneğin, bu mühürlerin göbeğinde yer alan konuya ilk kez rastlanmaktadır ve hiyeroglif kümelerinden birinin okunuşu için çeşitli varsayımlar öne sürülmüştür. Bu varsayımların hepsi II. Muwatalli'nin soyadını okuma çabası göstermişlerdir. Biz başka bir varsayım düşünüyoruz.

Mühürlerin yapıları şöyledir: Soldaki küme (A) kralın hanedan adıyla unvanlarından birini vermektedir: "BÜYÜK KRAL Mu(wa)talli". Burada, bunların üzerinde olması gereken kanatlı güneş kursunun eksikliğine dik-kati çekerim. Ortada, krala sarılarak elinden tutan bir tanrı; sağda da, iki hiyeroglif kümesi bulunmaktadır: Biri tanrının öne uzattığı kolun üstünde (B), diğeri altındadır (C). Üzerinde duracağımız C kümesini, varyantlarına göre, birazdan değineceğimiz gibi, üç tipe ayırıyoruz.

Önceki bir çalışmamızda, mühürlerin ortasındaki konuyu, çivi yazılı metinlerde geçen, kral unvanlarından "tanrının gözdesi" yani *NARAM DİNGİR-LİM* piktogramı olarak yorumlamıştık³. Bu yorum, II. Muwatalli'nin "*piḫaššašši* Fırtına" tanrısına sunduğu dua metniyle Wiluša kralı Alakšandu ile yaptığı anlaşma metni tarafından desteklenmektedir: "sağ elimi tutarak benim yanımda ol..." veya "Fırtına tanrısı gibi benim yanımda bulun..."⁴. Anlaşma metnindeyse, II. Muwatalli kendi kendini "*piḫaššašši* Fırtına tanrısının gözdesi" olarak tanıtmaktadır⁵. Demek oluyor ki, bu

¹ H.G. Güterbock, *Siegel aus Boğazköy* I, 1940 (= SBo I) 38-42; II, 1942 (SBo II); id. *Boğazköy V* (= *Boğ.* V), *Funde aus den Grabungen 1970 und 1971*, *Abhandl. des Deutschen Orient Gesellschaft* 18, Berlin, 1975, resim 1.

² SBo I 42 ve SBo II 1.

³ H. Gonnet, *Hethitica* III, (1979), s. 23-24 ve no. 195, 196 ve 208.

⁴ E. Laroche, *Catalogue des textes hittites*, Paris, 1971 (= CTH), 381 III 39-41.

⁵ CTH 76 I 1-2; III 80-81; IV 29-30: "Ben, Güneşim, Büyük Kral, *piḫaššašši* Fırtına tanrısının gözdesi".

iki metin mühürlerin ortasındaki tanrının “*piḥaššasši* Fırtına” tanrısı olabileceğini göstermektedir.⁶

Soldaki hiyeroglif kümesi krala ait olduğuna, ortadaki konu kralın kişisel tanrısı tarafından korunmasını canlandırdığına göre, biz sağdaki her iki kümenin de (B ve C) tanrıya ve tanrıyla kralın ilişkilerine ait olabileceğini düşünüyoruz. B kümesinin hiyeroglifleri tanrı belirtkeni olmaksızın “GÖĞÜN BÜYÜK FIRTINA” tanrısının simgelerini vermektedir, böylece mühürün tümü şematik olarak şöyle okunabilir: Büyük Kral Muwatalli, Göğün Büyük Fırtına tanrısının gözdesi. Biraz önce belirttiğimiz gibi bu tanrı büyük olasılıkla “*piḥaššasši* Fırtına” tanrısı olabilir.

Bilindiği gibi E. Laroche, IV. Tudḫaliya'nın Ras-Şamra'da bulunan mühür baskısını tanıtan makalesinde (RS 17.159; Lev. 2a), ilk kez kralın hanedan adıyla unvanlarının altındaki hiyeroglif kümesinde, IV. Tudḫaliya'nın soyadının bulunduğunu ileri sürmüştü. IV. Tudḫaliya'nın bu mühürüyle, II. Muwatalli'nin mühürlerini karşılaştırmış, II. Muwatalli'nin mühürlerinin C kümesinde de, kralın soyadının okunabileceğini göstererek X-Teşub adını teklif etmişti⁷.

Her zaman kralın hanedan adının üzerinde bulunan kanatlı güneş kursunun yerinde olmayıp, beş mühürden dördünde C kümesinde bulunması, Laroche'u izleyen yayınlarda, gene de C kümesinde ısrarla kralın soyadının aranmasına engel olamadı ve Ari-Teşub⁸, Şarri-Teşub⁹ soyadları öne sürüldü. Fakat buna karşın, SBo I 38 numaralı mühürün C kümesinin varyantı üzerine hiçbir açıklama yapılmadı. Oysa diğer 4 mühürün bir paraleli olan SBo I 38 mühüründe soyadı bulunması olanağı kesin olarak yoktur, çünkü burada “GÜNEŞİM BÜYÜK KRAL FIRTINA” simgeleri açıkça okunmaktadır (Lev. 1a). Biz bu mühür baskısını da içeren bir varsayım gerektiği kanısındayız.

⁶ Bize *piḥaš*- kökü üzerine son araştırmaların durumunu açıkladığı için J.D. Hawkins'e teşekkür ederiz. Kendisi de bu noktada F. Starke tarafından özel olarak aydınlatılmıştır. *Piḥaš* HI.HI logogramına eşit olup, E. Laroche'un HH I 200 no.lu hiyeroglifiyle uyuşarak ilkel anlamda “şimşek”, sonrada “parlaklık, parlak” anlamlarını içermektedir. *Piḥa*-ašši—HI.HI-ašši ve Hittitçe *piḥa(im)mi* (*šarla(im)mi*) gibi, bkz. not 13) aynı kökten bir fiilin ortaçı olup “yengin, başarılı” anlamlarını verebilir.

⁷ B. Laroche, *Ugaritica* III (1956), s. 112 ve 117-119; HH I, 270.

⁸ H.G. Güterbock, *Journal of Near Eastern Studies*, 32 (1973) 140-141 ve *Bog. V*'te 1 no.lu mühürde HH I 66—Pi(ya) Hitiçe-Luvca, Hurca ari olarak görüp Ari-Teşub olarak okumuştur.

⁹ H. Nowicki aynı hiyeroglifte HH I 70—sara/i okuyup Şarri-Teşub adına varmaktadır (*Hethitica* V, 1983, 111-118).

C kümesinin 1 no.lu tipinde (SBo I 38), kanatlı güneş kursunun (HH I 190) altında FIRTINA (HH I 199) ve üç kez tekrarlanmış BÜYÜK KRAL (HH I 18) simgesi bulunmaktadır (Lev. 1a).

2 no.lu tipte (SBo I 39-40 ve Boğ. V 1), kanatlı güneş kursunun altında, iki kez BÜYÜK KRAL hiyeroglifi üç simge çerçevelemektedir ki, bunlardan ikisi Teşub (-ba) adını gösterir, diğeri ise birazdan değineceğimiz ve sorunlar doğuran hiyerogliftir (Lev. 1b-d).

3 no.lu tipe gelince (SBo I 41), bu 2 no.lu tipin eşidir, yalnız burada C kümesinde kanatlı güneş kursu eksiktir. A kümesinde olup olmadığı baskının yıpranmış durumundan ötürü görünmemektedir.

Şimdiye dek sıraladığımız bu gözlemler üç soru ortaya koymaktadır:

1) B kümesinin tanrı belirtkeninin eksikliği nasıl açıklanabilir?

2) 2 ve 3 no.lu tiplerin C kümesindeki sorunlu ve değişik yorumlara neden olan hiyeroglif için ne düşünülebilir?

3) Niçin kanatlı güneş kursu, A kümesinde, kralın hanedan adının üzerinde olması gerekirken, 1 ve 2 no.lu tiplerde C kümesinde gösterilmiştir?

1) B kümesinde Göğün Fırtına tanrısının simgeleri üzerinde tanrı belirtkeninin eksikliği bizce rastgele olmayıp, tanrının kral niteliğinin altı çizilmek istenmiştir¹⁰. Nasıl ki, çivi yazılı metinlerde özellikle II. Muwatali'nin metinlerinde "Gök ve Yerin Efendisi Teşub, tanrılar kralı"¹¹ olarak tanıtılmıştır, "*piḫasšasši* Fırtına" tanrısı için de "Göğün kralı"¹² denmektedir. Demek oluyor ki, tanrı aynı zamanda kral niteliğindedir. Bu da bizce, kralın insanlar arasındaki yeri gibi, Fırtına tanrısının da tanrılar arasında tuttuğu ayrıcalıklı, önemli yerini vurgulamak içindir.

2) 1 no.lu tip, hem B kümesinde, hem de C'de Fırtına tanrısının simgesini vermektedir. Biz, 2 ve 3 no.lu tiplerinde C kümelerinde Fırtına tanrısının adının (Teşub) ve unvanlarının bulunduğu görüşündeyiz. Şöyleki, 2 ve 3 no.lu tiplerdeki sorunlu hiyeroglif iki tür okunabilir: a) ya Teşub'u

¹⁰ Başka metinlerde de tanrı ve tanrıçalar kral ve kraliçe olarak nitelenmişlerdir: CTH 700 VI 1-10; 383 I 1-3; 384 II 12; 346: XXXIII 100 + III 6; 381 I 41.

¹¹ CTH 382 Ro 1.

¹² CTH 381 III 51.

“yücelen yüceltilmiş” *šarla(im)mi*¹³ ya da “yukarının¹⁴ (Göğün bkz. not 12)” olarak sıfatlandırılan HH I 70 no.lu hiyeroglif olabilir ki, bu deyim II. Muwatalli'nin dua metninde okunduğunu yukarıda açıklamıştık. Böylece C'nin okunuşu “Yüceltilen/Göğün, Büyük kral, Güneşimin Teşub'u” olarak ortaya çıkmaktadır. b) ya da H.G. Güterbock'un ileri sürmüş olduğu gibi “pi” değerini veren HH I 66 no.lu hiyeroglif olabilir (bkz. not 8). Fakat biz bunu pi(ya) olarak değil, pi(haş) olarak okumayı teklif ederek “Büyük Kral, Güneşimin *piḥaššasī* Teşub'u” olarak da anlayabiliriz. 1 no.lu tip içinde “Büyük Kral Güneşimin Fırtına (tanrısı)” okunuşunu öneriyoruz.

II. Muwatalli'nin mühürlerinin C kümesi için ileri sürdüğümüz bu okunuşu yukarıda sözü geçen IV. Tudḥaliya'nın mühürüne de (RS 17.159), E. Laroche'un soyadı olarak okuduğu Hišmi-Šarruma kümesine uygularsak, “parlak, aydın Šarruma” deyimini elde ederiz. Demek oluyor ki, II. Muwatalli'nin mühürlerinde olduğu gibi, IV. Tudḥaliya'nın da bu mühüründe tanrı adıyla unvanı ve kralla tanrının arasındaki ayrıcalıklı bağlantı vurgulanmak istenmiştir. Uyguladığımız bu okunuşla, hem IV. Tudḥaliya'nın mühüründe, hem de II. Muwatalli'nin mühürlerindeki, yalnız iktidarda olan krallara ait Büyük kral ve Güneşim unvanlarının veliahta atanmış olmasından doğan çelişkiler ortadan kalkmaktadır.

3) Demek ki, hem kanatlı güneş kursunun¹⁵ hem de Büyük kral unvanlarının C kümesinde bulunmalarını söz dizimli bir okuma uygulamakla anlatabiliyoruz. A'da kralın hanedan adı, B'de tanrı simgesi bulunmaktadır. Tanrıyla kralın arasındaki ilişki de iki kez belirtilmiştir: Tanrının krala sarılarak elinden tuttuğu orta konu ve C kümesinde tanrının kralın

¹³ HH I 70 — *šara/i* çivi yazılı metinlerde “üst, üzerinde, yukarıda” anlamlarını içermektedir. Konumuz olan mühürlerin arasında özellikle SBo I 39'da (bkz. Lev. 1b) belirtilmiştir. Buradaki eğik durumu enderdir ve yalnız Karahöyük yazıtının sağında 4. ve 10. satırlarında böyledir (bkz. not 9). Luvca *šarla(im)mi* “yüceltmek, göklere çıkartmak” anlamını içeren *sarlai-* fiilinin ortaçıdır. II. Muwatalli bu fiili *piḥaššasī* Fırtına tanrısına adadığı dua metninde sık sık tekrarlanmaktadır: “*piḥaššasī* Fırtına tanrısını her zaman göklere çıkartacağım” (CTH 381 III 44 ve 61; “Efendim *piḥaššasī* Fırtına tanrısını yücelteceğim” (aynı es. A III 62 — B IV 30 ve 32). C kümesinin bu biçimde okunuşunu J.D. Hawkins'in uyarmasına borçluyuz, kendisine teşekkür ederiz. *Šarli-* sıfatı üzerine bkz. E. Laroche, *Festschrift J. Friedrich*, 1959, 291-298.

¹⁴ Yukarının (Göğün) tanrıları ve Aşağının (Toprağın) tanrıları ayırımı üzerine bkz. *Keilschrifturkunden aus Boğazköy* XVII 14 IV 16-21; XXIV 12 III 8-10; XII 50,4; XVII 20 II 15.

¹⁵ HH I 190 çivi yazılı metinlerdeki ^d UTUst ye eşit olup “Güneşim, Majeste” unvanlarını içerip, yalnız iktidardaki krallar tarafından kullanılır.

özel koruyucu tanrısı olduğunu söz dizimiyle belirten tanrı adı ve niteliği. Kanımızca kanatlı güneş kursunun A'da bulunmayıp, C'de yer almış olmasının nedeni bu bağlantıyı vurgulamak içindir. Söz dizimli bu okunuşların, Güneş yerine Güneşimin (yani tamlayan durumunun) burada kral kartuşu görünümünde ilk kez karşımıza çıkmasının şaşırtıcı olduğunun bilincindeyiz. Yalnız ne var ki, kanatlı güneş kursunun kralın hanedan adının üzerinde (A'da) bulunmayışının da başka bir örneği yoktur.

Bu gözlemler II. Muwatalli'nin mühürlerini kronolojik sıralamaya çağırılmaktadır: Bilindiği gibi, XIV. yüzyılın başlarında Gaskalardan kaçan II. Muwatalli, "*piḥaššašši* Fırtına tanrısının" baştanrı olduğu Tarḥundašša şehrine sığınmıştı. Sonradan Ḫattuša'ya başarıyla döndüğünde, gönül borcu olarak, *piḥaššašši* Fırtına tanrısını beraberinde getirmiş ve onu kişisel koruyucu tanrısı ilan etmişti. Bunun içindir ki biz, II. Muwatalli'nin geleneksel mühür baskılarının (bkz. not 2) kralın Tarḥundašša'ya sığınmasından önceki saltanat devrine, konumuz olan beş mühürünse, saltanatının ikinci devrine, yani Tarḥundašša'dan Ḫattuša'ya döndükten sonraki devre ait olabilecekleri kanısındayız.

Tarihsel açıdan bu beş mühür üç yenilik getirmektedir: Önce dinsel alanda, yabancı bir tanrının, Ḫattuša'da tanrılar piramidinin doruğuna getirilmesi¹⁶; sonra, ikonografik alanda, bunun canlandırılmasıyla geleneksel kral mühürlerinin yapısını değiştiren kralı koruyan tanrı konusunun doğuşudur. Bu konu sonradan, yalnız IV. Tudḫaliya tarafından (Ras-Šamra mühürüyle, 81 no.lu Yazılıkaya kabartmasında) tanrı Šarruma ile uygulanmıştır (Lev. 2a ve b); bir de yazı alanında, mühür üzerinde ilk olarak hiyerogliflerin söz dizimli bir yapı oluşturmalarıdır.

¹⁶ *piḥaššašši* Fırtına tanrısının, IV. Tudḫaliya devrinde kutlanan AN.TAH.ŞUM bitkisi, ilkbahar bayramlarının 18.-19. günlerinde sözü geçen ve Ḫattuša'da bulunan tapınağı vardır.

Lev. 1 — a-b-c-d-e

Lev. 2a

Lev. 2b